

Є. В. Кудрявцева
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного процесу
Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова
(м. Москва, Російська Федерація)

УДК 347.998.72; 347.918.2; 347.921.3 (045)

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ПРО УЧАСТЬ ТРЕТІХ ОСІБ У ТРЕТЕЙСЬКОМУ ПРОВАДЖЕННІ У РОСІЇ

Аналізується інститут третіх осіб у третейському провадженні, розглядаються варіанти регулювання цього інституту в регламентах різних третейських судів, наводяться приклади з арбітражної практики.

Ключові слова: третейський суд, треті особи, регламент третейського суду, визнання і звернення до виконання рішення третейського суду.

Відомо ще з часів римського процесу, що без сторін немає процесу. Головні учасники у процесі розгляду цивільної справи — це позивач і відповідач, тобто дві сторони, які мають протилежні юридичні інтереси. Проте у деяких випадках відбувається ускладнення суб'єктного складу процесуальних відносин через те, що у справу вступає або залучається особа, інтереси якої можуть бути порушені судовим рішенням при вирішенні спору між позивачем і відповідачем або можуть не співпадати з інтересами сторін. У зв'язку з тим, що у процесі вже є дві сторони, така особа отримала назву третьої.

Таким чином, треті особи — це такі учасники судочинства, які вступають у вже розпочату справу, отже, чужий для них процес з метою захисту своїх суб'єктивних прав чи законних інтересів, які не співпадають з правами та інтересами сторін [1, с. 205; 2, с. 131; 3, с. 143]. Однак просто третіх осіб немає. Арбітражний процесуальний кодекс Російської Федерації (далі — АПК РФ) і Цивільний процесуальний кодекс Російської Федерації (далі — ЦПК РФ) поділяють їх на два види: треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору (ст. 50 АПК РФ, ст. 42 ЦПК РФ), і треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору (ст. 51 АПК РФ, ст. 43 ЦПК РФ). При цьому процесуальні кодекси передбачили, що треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, вступають в розпочатий між позивачем і відповідачем процес у силу дії принципу диспозитивності лише з власної ініціативи, залучити їх до процесу примусово не можна. Суд на стадії підготовки справи до судового розгляду повідомляє їх про час і місце розгляду в цивільному процесі (п. 6 ч. 1 ст. 150 ЦПК РФ) або розглядає питання про їх вступ у справу відповідно до формулювання п. 5 ч. 1 ст. 135 АПК РФ.

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть, як вступити у справу на стороні позивача або відповідача за своєю ініціативою, так і бути залучені до участі у справі за клопотанням сторони або з ініціативи суду. Можливість вступу третіх осіб у цивільному й арбітражному процесі обмежена рамками розгляду в суді першої інстанції, тобто вступ можливий тільки до прийняття судового акта.

Всі ці формулювання ставляться до цивільного та арбітражного судочинства. Значний розвиток останнім часом в Росії альтернативних способів розгляду спорів, у тому числі створення і функціонування великої кількості третейських судів, ставить

багато питань, з яких у рамках цієї статті виділимо тільки проблему участі третіх осіб. Без сумніву, участь третіх осіб у третейському суді специфічна, зважаючи на добровільність третейського розгляду, участь у якому обов'язкова лише для сторін третейської угоди — позивача і відповідача.

Закон “Про третейські суди в Російській Федерації” не згадує про третіх осіб, при зверненні до регламентів конкретних судів можна виявити кілька підходів до регламентації участі третіх осіб.

Перший підхід — регламенти судів містять вказівку на вступ у процес третіх осіб за певних умов, а саме потрібна згода сторін спору і самого третьої особи, як правило, у письмовій формі. Третейський суд без згоди сторін спору і згоди самої третьої особи, причому без уточнення виду третьої особи, не може залучити останню до участі у справі, і ініціатива третьої особи про участь у розгляді не досягне результату без відповідної згоди сторін, інше суперечило б суті розглянутої форми захисту [4]. Відповідні положення зафіксовані, наприклад, у Регламенті Третейського суду при “Газпромі” [5], Третейського суду для вирішення економічних спорів при Торгово-промисловій палаті Російської Федерації [6], Арбітражного третейського суду м. Москви [7], Третейського суду при загальноросійському русі “За права людини” [8].

Є регламенти, наприклад, Третейського суду при Автономній некомерційній організації “Центр Третейського Розгляду” [9], Московського третейського суду будівельних організацій міста [10], Міжгалузевого третейського суду [11] та інші, в яких не згадуються взагалі треті особи. І це другий підхід до досліджуваної проблеми.

І є третій підхід. Наявність у регламенті формулювань, подібних до ЦПК РФ і АПК РФ, і навіть не просто згадують про третіх осіб, а виділяють два види третіх осіб. Наприклад, у Регламенті Третейського суду при Федеральній палаті адвокатів [12], Регламенті Третейського суду при Московській третейській палаті [13].

Але незалежно від закріплення статусу третіх осіб у регламентах третейських судів, третя особа, учасником третейської угоди не є, нею пов'язані тільки позивач і відповідач, а тому юрисдикція третейського суду на третіх осіб не поширюється. Для того, щоб третя особа, незалежно від її виду, з'явилась у процесі розгляду справи у третейському суді, потрібна згода позивача, відповідача і самої третьої особи. І це найголовніша умова участі у третейському розгляді третіх осіб відповідно до перших двох підходів у регламентах.

У літературі вже було зазначено, що примусове залучення третьої особи у сферу третейського розгляду неможливе ні з точки зору сенсу існування третейського судочинства, ні з точки зору забезпеченості правовими механізмами [14, с. 58]. У третейському суду відсутні юридичні важелі, за допомогою яких можна впливати на третю особу, яка відмовляється від участі у третейському процесі [15, с. 300].

Разом з тим, як справедливо відзначають деякі вчені, при залученні третіх осіб до вже розпочатого процесу у третейському суді правовий статус таких осіб буде істотно обмежений, оскільки умовою такої участі є їх приєднання до арбітражної угоди, оскільки зміна початкової арбітражної угоди може поставити під сумнів легітимність самого третейського суду, тобто треті особи вже не можуть брати участь у виборі арбітрів, в узгодженні правил третейського розгляду [16, с. 47–48; 17]. Відповідно такі особи за умови їхньої участі у третейському розгляді в багатьох чому позбавляються тих переваг, які закладені у третейській формі захисту. Але оскільки вони дають згоду, значить, вони беруть на себе всі наслідки третейського розгляду.

Якщо ж з боку позивача і відповідача (або хоча б одного з них) надійде заперечення проти вступу у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору (а тим самим і проти поширення на цю особу дії третейської угоди), її участь у справі не допускається, бо третя особа не може своїм одностороннім волевиявленням приєднатися до третейської угоди, як і третейський суд, навіть

якщо він і вважав би це в ситуації, що склалася доцільним і, більш того, необхідним, не в змозі своєю владою розширити суб'єктний склад третейської угоди [18]. Складу третейського суду в цій ситуації слід звернути увагу сторін третейського розгляду на те, що розгляд справи без участі третьої особи може обернутися винесенням рішення, що зачіпає права особи, не залученої до участі у справі.

Однак може виникнути й інша проблема — третя особа не брала участь у процесі, а винесеним рішенням порушені її права. Відповідно до цивільного та арбітражного процесуального законодавства рішення третейських судів не перевіряються в апеляційному та касаційному порядку, є лише можливість поставити питання про оскарження рішення третейського суду шляхом подачі заяви про його скасування або про відмову у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду. При цьому згідно з ч. 2 ст. 230 АПК РФ і ч. 1 ст. 418 ЦПК РФ це можуть зробити особи, які беруть участь у справі. Особи, які беруть участь у третейському розгляді, позбавлені можливості оскаржити в державному суді рішення третейського суду, на відміну від ситуації в цивільному й арбітражному процесі, коли в особи, яка не бере участь у справі при порушенні її прав чи законних інтересів винесеним рішенням, право перевірки рішення вищестоящим судом існує [19].

Практика арбітражних судів, хоча і не без деяких коливань, пішла шляхом, допуску використання загального процесуального інституту про права третіх осіб у вигляді аналогії закону стосовно оскарження рішень третейських судів [20, с. 5].

В Огляді практики розгляду арбітражними судами справ про визнання і звернення до виконання рішень арбітражних судів, про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів підкреслюється, що арбітражний суд скасовує рішення третейського суду в частині, що стосується особи, яка не брала участі у третейському розгляді, про права та обов'язки якої було прийнято рішення (п. 11), а також відмовляє у визнанні та зверненні до виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу або третейського суду, якщо рішення прийнято за межами арбітражної угоди проти особи, яка не була стороною угоди про арбітраж і не брала участі у розгляді справи (п. 26) [21].

Вищий арбітражний суд РФ неодноразово у своїх постановках підтверджував тезу, що третя особа, чії права та обов'язки були порушені рішенням третейського суду, має право його оскаржити відповідно до положень гл. 30 ГПК РФ [22].

Конституційний Суд Російської Федерації підтримує цю позицію, вважаючи, що судовий захист повинен бути гарантований усім особам незалежно від того, яким — державним чи третейським — судом були порушені їхні права. Тому, по-перше, оскаржувати рішення третейського суду або заперечувати проти його примусового виконання можуть не тільки сторони третейського розгляду, але й інші особи, чії права порушені третейським рішенням, а по-друге, скасування рішення третейського суду не перешкоджає його учасникам згодом звернутися за захистом порушених прав або законних інтересів знову до третейського суду або за підвідомчістю до суду загальної або арбітражної юрисдикції (абз. 3 п. 2 Ухвали Конституційного Суду Російської Федерації від 4 червня 2007 р. № 377-О-О “Про відмову у прийнятті до розгляду скарги громадян Алтухова Олександра Павловича, Алтухової Галини Федорівни та інших на порушення їхніх конституційних прав частиною 1 статті 4, статті 42 АПК РФ та абзацом шостим пункту 1 статті 17 Федерального закону “Про державну реєстрацію прав на нерухоме майно та угод з ним” [23]).

Цієї лінії намагалися дотримуватися державні суди [4; 24]. Однак при розгляді справ третейськими судами можливі зовсім інші ситуації, пов'язані з третіми особами. Третя особа може не дізнатися, що її права порушені винесеним рішенням, наприклад, при добровільному виконанні рішення, при відсутності необхідності примусового виконання рішення про визнання, або третя особа взагалі не буде

згадана в рішенні третейського суду, винесеного проти позивача або відповідача, а її права будуть порушені. Правильним буде надання третій особі права на судовий захист шляхом звернення до державного суду (відповідно арбітражного суду або суду загальної юрисдикції з урахуванням правил про підвідомчість) як із заявою про скасування рішення третейського суду або про відмову в його примусовому виконанні, так і з позовом про захист свого права, порушеного рішенням третейського суду.

У літературі висловлено думку, що склад третейського суду не позбавлений права залучити третю особу в якості свідка, якщо немає згоди від сторін на вступ третьої особи у третейський розгляд [18]. Надана третейському суду можливість просити подання доказів третіми особами на свій розсуд, дає можливість третейському суду допитати їх як свідків.

З цією позицією можна погодитися, хоча і з деякими уточненнями. Адже свідок, незалежно від того, в якому процесі він буде брати участь, є юридично незаінтересованим суб'єктом, на відміну від третьої особи, яка завжди має інтерес у результаті справи. І навіть ті вчені, які вважають, що у третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, є тільки процесуальний інтерес, все одно цей інтерес відрізняє процесуальний статус третьої особи від свідка. Але у третейському провадженні краще використовувати можливість, надану третейському складу деякими регламентами (наприклад, п. 1 ст. 35 Регламенту Третейського суду для вирішення економічних спорів при ТПП РФ [6]), ніж взагалі не вислухати третю особу, чії права порушуються при розгляді конкретного спору між позивачем і відповідачем.

Отже, участь третіх осіб у третейському розгляді, як правило, можлива тільки за їхньою згодою і згодою сторін, яка виражена у письмовому вигляді, при цьому участь третіх осіб у розпочатому третейському розгляді в силу їхнього обмеженого статусу багато в чому позбавляє таких осіб переваг, притаманних третейській формі захисту прав. Якщо ж третя особа не брала участь у розгляді, то винесене третейським судом рішення не може обмежувати права такої особи, що в кінцевому результаті не призведе до остаточного вирішення спірної ситуації і може спричинити нові спори.

Конституційний Суд Російської Федерації у постанові від 26 травня 2011 р., присвяченій третейським судам [25], ще раз підтвердив, що третейський суд не має права вирішувати спір, якщо у процесі третейського розгляду зачіпаються права й обов'язки осіб, які в ньому не беруть участь і не давали згоди на участь у ньому. Так, у п. 6.1 вказано, що у випадках, коли рішення третейського суду винесено про права та обов'язки осіб, які брали участь у третейському розгляді (у тому числі у спорах, що виникають з речових правовідносин), такі особи мають для захисту своїх прав ті ж правові засоби, які передбачені для захисту від порушень, допущених при винесенні рішення державним судом, у тому числі вони можуть пред'являти до компетентного суду самостійний позов, а також оскаржувати рішення третейського суду, винесене по спору, який виходить за рамки правового конфлікту сторін третейського розгляду, відповідно до процедур, передбачених гл. 30 АПК РФ. При цьому у практиці арбітражних судів за особами, які не брали участь у третейському розгляді, визнається право звернутися до арбітражного суду за захистом своїх прав, порушених або оспорюваних у результаті винесення рішення третейського суду, на підставі ст. 46 Конституції Російської Федерації і ч. 1 ст. 4 АПК Російської Федерації (постанова Президії Вищого арбітражного суду Російської Федерації від 8 грудня 2009 року № 12523/09 [26]). Що стосується оскарження рішень третейських судів у цивільному процесі в судах загальної юрисдикції Конституційний Суд Російської Федерації прийшов до висновку, що ч. 1 ст. 418 ЦПК Російської Федерації, відповідно до якої рішення третейського суду, прийняте на території Російської Федерації, може бути оскаржене сторонами третейського розгляду шляхом подачі заяви про його скасування, не передбачає заборону на подачу такої заяви особами,

які не є учасниками третейської угоди, якщо питання про їх права та обов'язки вирішене третейським судом (ухвала від 18 грудня 2008 року № 1086–О–П) [27].

Безумовно, у випадку торкання інтересів третьої особи винесеним рішенням за відсутності такого учасника процесу при розгляді справи у третейському суді у третьої особи повинна бути можливість для оскарження або відмови у видачі виконавчого листа на рішення третейського суду, і як результат, повинна бути однаковість судової практики в питанні захисту прав та інтересів третіх осіб у третейському судочинстві.

Список використаних джерел

1. *Осокина, Г. Л.* Гражданский процесс. Общая часть [Текст] / Г. Л. Осокина. — [2-е изд., перераб.]. — М. : Норма, 2008. — 750 с.
2. Гражданский процесс [Текст] : [учебн.] / под ред. М. К. Треушникова. — М. : Городец, 2011. — 832 с.
3. Арбитражный процесс [Текст] : [учебн.] / под ред. М. К. Треушникова. — М. : Городец, 2011. — 752 с.
4. Об отказе в передаче дела в президиум Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации: Определение Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации от 13.04.2009 г. № ВАС-1967/09 [Электронный ресурс] Электронная библиотека "Вся СУДЕБНАЯ СИСТЕМА РФ". — URL : http://www.sudbiblioteka.ru/as/text3/vasud_big_54634.htm.
5. Регламент Третейского суда при Открытом акционерном обществе «Газпром». Утвержден приказом ОАО «Газпром» от 23.07.2003 г. № 73 (с изменениями и дополнениями, внесенными приказами ОАО «Газпром» от 25.12.2007 г. № 331, от 06.12.2010 г. № 323) [Электронный ресурс] ОАО «Газпром». — URL : http://www.gazprom.ru/f/posts/95/658856/reglament_01.01.2011.pdf.
6. Регламент Третейского суда для разрешения экономических споров при Торгово-промышленной палате Российской Федерации. Утверждено ТПП РФ 22.06.2006 г., введен в действие 01.07.2006 г. [Текст с изменениями и дополнениями, внесенными Приказом ТПП РФ от 09.06.2011 г. № 49] [Электронный ресурс] Центр арбитража и посредничества. — URL : <http://www.tpprf-arb.ru/ru/2010-01-12-21-05-10/2010-01-12-21-08-26>.
7. Регламент Арбитражного третейского суда города Москвы. Утверждено Председателем Арбитражного третейского суда города Москвы внеочередным Общим собранием членов ООО «Расчетно-Кассовый Центр третейского суда» (протокол № 03 от 14.11.2010 г.) [Электронный ресурс] Арбитражный Третейский суд города Москвы. — URL : http://at-sm.ru/docs/reglament_o_syde.pdf.
8. Регламент Третейского суда при Общероссийском общественном движении «За права человека». Утвержден Советом Общероссийского Общественного Движения «За права человека» протокол от 11.12.2007 г. (в редакции от 30.09.2008) [Электронный ресурс] Третейский Суд при ООД «За права человека». — URL : <http://www.1sud.ru/content/view/14/58>.
9. Регламент Третейского суда при Автономной некоммерческой организации «Центр Третейского Разбирательства». Утверждено Решением Правления Автономной некоммерческой организации «Центр Третейского Разбирательства» (протокол № 01/02-АНО от 18.02.2011 г.) [Электронный ресурс] Третейский суд при Автономной некоммерческой организации «Центр Третейского Разбирательства». — URL : <http://arbitr.org/files/reglament.pdf>.
10. Регламент Автономной некоммерческой организации «Третейский суд строительных организаций города» [Электронный ресурс] Московский Третейский суд строительных организаций города <http://mostretsud.ru/index.php/joomla-overview.html>.
11. Регламент Третейском суде при ООО Консалтинговая Группа «Тензор» / «Межотраслевой третейский суд» [Электронный ресурс] Межотраслевой третейский суд. — URL : <http://www.tret-sud.ru/regulations>.
12. Регламент третейского суда для разрешения экономических споров при Федеральной палате адвокатов Российской Федерации. Утвержден Советом Федеральной палаты адвокатов РФ 02.12.2008 г. с изм. от 29.11.2011 г. [Электронный ресурс] Третейский суд при Федеральной палате адвокатов Российской Федерации. — URL : <http://www.tcfparf.ru/catalogue/id/10>.

13. Регламент Третейского суда при Торгово-промышленной палате Московской области. Утвержден решением президиума правления Торгово-промышленной палаты Московской области (протокол № 2 от 15.07.2003 г. (с изм. и доп.) [Электронный ресурс] Торгово-промышленная палата Московской области. — URL : [http://www.tppmo.ru/UserFiles/regl_05_2011\(1\).doc](http://www.tppmo.ru/UserFiles/regl_05_2011(1).doc).
14. *Скворцов, О. Ю.* Комментарий к Федеральному закону “О третейских судах в РФ” : научно-практический [Текст] / О. Ю. Скворцов. — М. : Омега-Л, 2003. — 286 с.
15. *Скворцов, О. Ю.* Третейское разбирательство предпринимательских споров в России: Проблемы, тенденции, перспективы [Текст] / О. Ю. Скворцов. — М. : Волтерс Клувер, 2005. — 704 с.
16. *Курочкин, С. А.* Третейское разбирательство гражданских дел в Российской Федерации: теория и практика [Текст] / С. А. Курочкин. — М. : Волтерс Клувер, 2007. — 272 с.
17. *Бурачевский, Д. В.* Третейская форма защиты прав по делам, связанным с участием в акционерном обществе [Текст] / Д. В. Бурачевский // Арбитражный и гражданский процесс. — 2008. — № 8. — С. 37–40.
18. *Мусин, В. А.* Третьи лица в третейском суде [Текст] / В. А. Мусин // Арбитражные споры. — 2008. — № 3. — С. 145–154.
19. *Иванова, О. В.* Лица, не привлеченные к участию в деле, права которых нарушены решением суда [Текст] / О. В. Иванова. — М. : Городец, 2010. — 272 с.
20. *Нешатаева, Т. Н.* О праве третьих лиц на оспаривание решения третейского суда по мотиву отсутствия юрисдикции [Текст] / Т. Н. Нешатаева // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. — 2007. — № 9. — С. 4–19.
21. Информационное письмо Президиума Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации от 22.12.2005 г. № 96 [Электронный ресурс] Высший арбитражный суд Российской Федерации. — URL : http://arbitr.ru/as/pract/vas_info_letter/2949.html.
22. Определение Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации от 04.07.2011 г. № ВАС–6368/11 [Электронный ресурс] Консультант Плюс. — URL : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_ARB_206625.
23. Определение Конституционного Суда Российской Федерации от 04.06.2007 г. № 377–О–О [Электронный ресурс] ГАРАНТ. — URL : <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/1683628>.
24. Определение Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации от 18.07.2011 г. № ВАС–8501/11 [Электронный ресурс] Консультант Плюс. — URL : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_ARB_208687.
25. Постановление Конституционного Суда Российской Федерации от 26.05.2011 г. № 10–П город Санкт-Петербург по делу о проверке конституционности положений пункта 1 статьи 11 Гражданского кодекса Российской Федерации, пункта 2 статьи 1 Федерального закона «О третейских судах в Российской Федерации», статьи 28 Федерального закона «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним», пункта 1 статьи 33 и статьи 51 Федерального закона «Об ипотеке (залоге недвижимости)» в связи с запросом Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации [Текст] // Российская газета. — 2011. — № 5498. — 8 июня.
26. Об отказе в удовлетворении заявления о выдаче исполнительного листа на принудительное исполнение решения третейского суда : Постановление президиума Высшего арбитражного суда Российской Федерации от 08.12.2009 г. № 12523/09 [Электронный ресурс] АҚДИ Экономика и жизнь. — URL : <http://www.akdi.ru/scripts/normdoc/smotri.php?z=1517>.
27. Определение Конституционного Суду Российской Федерации от 18.12.2008 г. № 1086–О–П по жалобе гражданки Лунтовской Елены Васильевны на нарушение ее конституционных прав частью первой статьи 418 Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации [Текст] // СЗ РФ. — 2011. — № 23. — Ст. 3356.

Надійшла до редакції 27.01.2012

Кудрявцева Е. В. Некоторые размышления об участии третьих лиц в третейском производстве в России

Анализируется институт третьих лиц в третейском производстве, рассматриваются варианты регулирования этого института в регламентах различных третейских судов, приводятся примеры из арбитражной практики.

Ключевые слова: третейский суд, третьи лица, регламент третейского суда, признание и обращение к исполнению решения третейского суда.

Kudriavtseva, E. V. Some Considerations on the Part of Third Parties in Arbitration Proceedings in Russia

The present article covers the institute of third parties in the private arbitration, provides for various options of its regulation in Rules of different courts and lists examples of arbitration practice.

Key words: private arbitration, third parties, rules of private arbitration courts, the recognition and enforcement of private arbitration court decisions.

